

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
Державний університет інформатики і штучного інтелекту
Факультет філософії і релігієзнавства

Кафедра філософії і релігієзнавства

І. В. Папаяні

РЕЛІГІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ
В ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЄЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ
(методичні рекомендації до вивчення курсу)

Затверджено
на засіданні кафедри
філософії і релігієзнавства ДУІШ
Протокол № 8 від 31.03.2011

Донецьк – 2011

Папаяні І.В. Релігійна ідентичність в філософсько-релігієзнавчому дискурсі (методичні рекомендації до вивчення курсу) / І.В. Папаяні – Донецьк: ДонДІШ, 2011. – 27 с.

У посібнику наведено основні рекомендації і вимоги щодо вивчення спецкурсу «Релігійна ідентичність в філософсько-релігієзнавчому дискурсі». Спеціальний курс лекцій присвячений проблемі релігійної ідентичності є першою розробкою скерованою на досягнення студентами релігієзнавцями, філософами і істориками існуючих на сьогоднішній день великих пластів теоретичного і практичного матеріалу, стосовно актуальної наукової проблеми релігійної ідентичності. Курс розроблено в рамках спеціалізації, релігієзнавство при кафедрі філософії і релігієзнавства ДУІШ. Узагальнених державних вимог по даному курсу не сформульовано тому даний курс вважається авторським.

Рецензент: доктор філософських наук, професор **Узбек Костянтин Минович**, завідувач кафедри українознавства, Донецького національного університету економіки і торгівлі імені М. Туган-Барановського (м. Донецьк).

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ ТА ЗМІСТ КУРСУ	4
РОЗДІЛ 2 ТЕЗИСНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ З КУРСУ «РЕЛІГІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЄЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ»	7
РОЗДІЛ 3 МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ЩОДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ	13
РОЗДІЛ 4 ЛІТЕРАТУРА З КУРСУ	17
ДОДАТКИ	24

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ ТА ЗМІСТ КУРСУ

Курс лекцій присвячений проблемі релігійної ідентичності є першою розробкою скерованою на досягнення студентами релігієзнавцями існуючих на сьогоднішній день великих пластів теоретичного і практичного матеріалу, стосовно актуальної наукової проблеми релігійної ідентичності. Курс лекцій «Релігійна ідентичність у філософсько-релігієзнавчому дискурсі» розроблено в рамках спеціалізації, Релігієзнавство при кафедрі ФіР ДУІШІ. Він може використовуватись як самостійна навчальна дисципліна, а також як частина гуманітарно-лекційного курсу для студентів технічних спеціальностей ДУІШІ. Узагальнених державних вимог по даному курсу не сформульовано тому даний курс лекцій вважається авторським.

1.1. Мета і задачі курсу

Метою лекційного курсу є виявлення теоретичних та функціонально-практичних особливостей феномену релігійної ідентичності.

Для досягнення поставленої мети необхідно було розв'язати наступні завдання:

- окреслити ступінь розробки концепції «ідентичності» в полінауковому гуманітарному дискурсі на основі аналізу та класифікації домінуючих підходів до її осмислення;
- актуалізувати проблему структури та ієрархії різновидів соціальної ідентичності, виявити роль релігійного чинника в них;
- спираючись на модерністський підхід до розуміння ідентичності, концептуалізувати феномен релігійної ідентичності, запропонувати його авторське розуміння;
- уточнити специфіку й особливості формування релігійної ідентичності;
- виявити роль символу в процесі формування релігійної ідентичності;
- розкрити функціонально-практичний аспект розгортання релігійної ідентичності в історії через відстеження динаміки, зміни форм та місця останньої в наборі ідентичностей особи;
- відстежити роль релігійної ідентичності у повсякденних практиках через аналіз та порівняння статистичних даних відносно релігійних практик населення України другої половини ХХ століття;
- розглянути релігійну ідентичність як певну форму розуміння особою самої себе завдяки аналізу особистісного нарративу віруючого.

Навчальний процес з даної навчальної дисципліни здійснюється у таких формах, як лекційні заняття, консультації та самостійна робота студентів, а також контрольні заходи.

1.2. Зміст навчальної дисципліни

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ І

ІДЕНТИЧНІСТЬ В ПРОБЛЕМНОМУ ПОЛІ ТЕОРЕТИЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ

ВСТУП

«Релігійна ідентичність у філософсько-релігієзнавчому дискурсі постановка проблеми»

Актуальність дослідження релігійної ідентичності сучасною гуманітаристикою. Релігійна ідентичність в сучасному глобальному й регіональному просторах. Мета і основні завдання курсу. Очікувані результати і новизна отриманих студентами знань. Теоретична і практична значимість основних теорій лекційного матеріалу.

ТЕМА 1.1.

«Феномен ідентичності в контексті гуманітарного знання»

Аналіз генези терміну «ідентичність», його інтерпретаціям у процесі історичного розгортання. Історія виникнення і теоретичного осмислення феномену ідентичність Визначення

об'єма та дефініції родових феноменів «ідентичність» і «релігія». Психологічний (роботи Е. Еріксона, З. Фрейда, Е. Фромма, К. Юнга та його послідовників Х. Теджфела та Д. Тернера), антропологічний (роботи Ф. Броделя, І. Гофмана, Г. Горфінкеля, Е. Дюркгейма, Ж. Дюбі, Ж. ЛеГоффа, С. Московічі, Р. Мандру, Дж. Міда, Т. Парсонса) і модерний (роботи Ф. Барта, П. Бергера, Т. Лукмана, А. Шюца) підходи до визначення ідентичності.

ТЕМА 1.2.

«Релігійна ідентичність як різновид ідентичності»

Проблема різновидів соціальної ідентичності сферний підхід М. Вебера та класифікація соціальної ідентичності Дж. Тернера. Виявлення особливостей такого різновиду ідентичності як релігійна ідентичність. Вирішення питання різновидів ідентичності і його залежність від дискурсивного простору, в лоні якого це питання розглядається. Релігійна ідентичність як різновид ідентичності в теоріях закордонних релігієзнавців: Р. Беллі П. Бергера, К. Гірца, Ж.-П. Віллема, В. Джеймса, Х. Мола, Н. Аммерман, А. Агаджаняна, А. Забіяко, Л. Іпатової, І. Каргіної, А. Краснікова, М. Мчедлова, С. Рижової, Т. Стефаненка, В. Ядова, І. Яблокова. Українських філософів і релігієзнавців А. Арістової, М. Бабія, В. Волошина, Т. Гаврилюк, В. Єленського, О. Козловського А. Колодного, Г. Кулагіної, Н. Мадей, В. Попова, Л. Филипович, М. Черенкова, В. Шевченка.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ II ТЕОРІЯ РЕЛІГІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

ТЕМА 2.1.

«Концепт релігійної ідентичності»

Підходи до визначення релігійної ідентичності в сучасному світовому та вітчизняному релігієзнавчому дискурсах. Примордіальна, есенціальна та модерна (конструктивістська) теорії релігійної ідентичності. Важливість модерної (конструктивістської) теорії релігійної ідентичності для сучасних релігієзнавчих досліджень. Конструктивістське визначення релігійної ідентичності. Місце, роль і специфіка існування, концепту релігійної ідентичності в просторі теоретичного релігієзнавства.

ТЕМА 2.2.

«Теоретичні особливості формування релігійної ідентичності»

Загальні особливості і специфіка процесу формування релігійної ідентичності. Дискурсивні і не дискурсивні практики формування релігійної ідентичності ідеї П. Каннертона З. Баумана, особливості конструювання релігійної ідентичності сучасними віруючими (образи прочанина і безпритульного), роль дискурсивних і не дискурсивних практик в цьому процесі.

ТЕМА 2.3.

«Роль релігійної символіки у формуванні релігійної ідентичності»

Релігійна символіка як маркер соціального статусу особи. Важливість символу як соціального комунікатора. Процес символізації Е. Касирер, А. Шюц. Роль символу у побудові релігійної ідентичності. Визначення різниці між релігійною і сакральною символікою. Релігійний символ в ідентифікаційному просторі сучасного суспільства.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ III ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАКТИЧНІ РІВНІ РОЗГОРТАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

ТЕМА 3.1.

«Гене́за й трансформації релігійної ідентичності в історії»

Релігійна ідентичність в історії суспільних трансформацій. Специфіка і особливості релігійної ідентичності і ідентифікації в традиційному суспільстві. Релігійна ідентичність як вибір в суспільстві модерну. Релігійна ідентичність як конструкт в суспільстві постмодерну.

ТЕМА 3.2.

«Функціональність релігійної ідентичності в повсякденних практиках населення України другої половини ХХ століття»

Характеристика змін і їх вплив на релігійно-ідентифікаційну систему населення України у другій половині ХХ століття. Трансформація модерної ідентифікаційної системи в постмодерну як незавершений проект в українському соціумі. Роль релігії в цьому проекті на основі соціологічних даних.

ТЕМА 3.3.

«Релігійна ідентичність як форма особистісного само розуміння»

Дослідження релігійної ідентичності, на основі вивчення конкретного особистісного нарративу окремого віруючого, методологічний аспект. Вплив на конструювання релігійної ідентичності на особистісному рівні таких важливих факторів як: соціальне середовище, походження особи, особливості та специфіка її соціалізації, індивідуальні дії. Узагальнююча система класифікації типів релігійної ідентичності, виходячи зі специфіки розуміння віруючим самого себе.

1.2. Зміст і обсяг навчального навантаження

№	Назва теми	Лекції	Семі- нари	СРС Опрацюв лекцій. матер.	СРС Підготов до модульн. контр.	Індивідуальне завдання (реферат)
Змістовий модуль 1.						
1	Релігійна ідентичність у філософсько-релігієзнавчому дискурсі постановка проблеми	2	-	-	1	-
2	ТЕМА 1.1. Феномен ідентичності в контексті гуманітарного знання	2	-	0.5		1
3	ТЕМА 1.2. Релігійна ідентичність як різновид ідентичності	2	-	0.5		1
Змістовий модуль 2.						
4	ТЕМА 2.1. Концепт релігійної ідентичності	2	-	1	1	1
5	ТЕМА 2.2. Теоретичні особливості формування релігійної ідентичності	2	-	1		1
6	ТЕМА 2.3. Роль релігійної символіки у формуванні релігійної ідентичності	2	-	1		1
Змістовий модуль 3.						
7	ТЕМА 3.1. Генеза й трансформації релігійної ідентичності в історії	2	-	1	1	1
8	ТЕМА 3.2. Функціональність релігійної ідентичності в повсякденних практиках населення України другої половини ХХ століття	2	-	1		1
9	ТЕМА 3.3. Релігійна ідентичність як форма особистісного саморозуміння	2	-	1		1
	Усього	18	0	7	3	8

РОЗДІЛ 2

ТЕЗИСНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ З КУРСУ «РЕЛІГІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЄЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ»

ВСТУП

«Релігійна ідентичність у філософсько-релігієзнавчому дискурсі постановка проблеми»

Вагомим чинником у процесі формування ідентичності виступає релігія. З кінця ХХ ст. у світі спостерігається її активне повернення на авансцену глобально-світового і локально-регіонального буття. У сучасному українському суспільстві проблема релігійної ідентичності, у світлі атеїстичного минулого і глобалізаційно-глокалізаційного майбутнього, постає більш жорстко, окреслюючи великий пласт проблемних моментів. Ріст домінування релігійного чинника в соціальній ідентичності громадян, а поряд із цим медіальна позиція релігійної ідентичності у структурі її різновидів (останнє підтверджується багатьма соціологічними дослідженнями) створюють ситуацію, коли релігійна ідентичність українців стає значною мірою менш оформленою церковно-конфесійними інституціями. Вона не транслюється останніми, а конструюється віруючими з огляду на певні доступні їм релігійно-конфесійні наративи. Швидкість соціальних процесів, на тлі яких формується релігійна ідентичність, призводить до постійних змін віруючими конфесійних векторів релігійної ідентифікації. Ці зміни є дуже болісними для особистості віруючого, адже супроводжуються станом «кризи релігійної ідентичності», яка виявляється як відсутність кореляції між внутрішніми релігійно-духовними інтенціями особи та зовнішніми практиками, актуалізованими релігією, конфесією, культом або окремою релігійною громадою. У даному сенсі, коли суспільство загалом і окремі індивіди зокрема знаходяться в унікальній ситуації розпорошення й змішування різних типів соціальної ідентичності, що виникла через фундаментальні соціально-політичні зміни, які відбулись у країні, особливо актуальною для українського релігієзнавства є спроба комплексного наукового підходу до проблеми релігійної ідентичності, її філософсько-релігієзнавчого розуміння, виявлення теоретичної і функціонально-практичної складової; вивчення структур релігійної ідентичності, соціальних та індивідуальних чинників, що впливають на її конструювання.

Однак, не зважаючи на доволі великий пласт наукових матеріалів, розроблених закордонними (Р. Белла, П. Бергер, К. Гірц, В. Джеймс, Е. Дюркгейм, М. Еліаде, Р. Марет, Х. Мол, Р. Старк, А. Забіяко, Л. Іпатова, І. Каргіна, М. Мчедлов, С. Рижова, Т. Стефаненко, Є. Шумілова та Є. Ходжаєва, В. Ядов, І. Яблоков) й українськими (А. Арістова, М. Бабій, В. Бондаренко, Т. Гаврилюк, В. Єленський, С. Здіорук, Г. Кулагіна, А. Колодний, О. Козловський, Н. Мадей, М. Маринович, О. Недавнія, П. Павленко, В. Попов, О. Саган, Л. Филипович, М. Черенков, В. Шевченко, С. Яремчук, П. Яроцький) дослідниками релігії стосовно феномену релігійної ідентичності, все ж таки у повному обсязі це питання лишається не розкритим. Наукова проблема курсу «Релігійна ідентичність в філософсько-релігієзнавчому дискурсі» полягає в недостатньому вивченні феноменів релігії і релігійної ідентичності, які з початком глобального релігійного відродження посіли чільні місця в житті сучасного світу, заступивши інші ідеологічні конструкти (політичні режими, філософські й культурні тренди, нації), так і не втративши свого значення перед смислами, продукованими сучасністю.

Виходячи з актуальності проблеми, **метою спецкурсу** є виявлення і актуалізація теоретичних та функціонально-практичних особливостей феномену релігійної ідентичності.

Для досягнення поставленої мети необхідно було розв'язати наступні **завдання**:

1. Окреслити ступінь розробки концепції «ідентичності» в полінауковому гуманітарному дискурсі на основі аналізу та класифікації домінуючих підходів до її осмислення.
2. Актуалізувати проблему структури та ієрархії різновидів соціальної ідентичності, виявити роль релігійного чинника в них.

3. Спираючись на модерністський підхід до розуміння ідентичності, концептуалізувати феномен релігійної ідентичності, запропонувати його авторське розуміння.

4. Уточнити специфіку й особливості формування релігійної ідентичності.

5. Виявити роль символу в процесі формування релігійної ідентичності.

6. Розкрити функціонально-практичний аспект розгортання релігійної ідентичності в історії через відстеження динаміки, зміни форм та місця останньої в наборі ідентичностей особи.

7. Відстежити роль релігійної ідентичності у повсякденних практиках через аналіз та порівняння статистичних даних відносно релігійних практик населення України другої половини ХХ століття.

8. Розглянути релігійну ідентичність як певну форму розуміння особою самої себе завдяки аналізу особистісного нарративу віруючого.

Предметом курсу є теоретичні та функціонально-практичні аспекти проблеми релігійної ідентичності в контексті філософсько-релігієзнавчого дискурсу.

Методологічною парадигмою розкриття специфіки релігійної ідентичності є теорія соціального конструктивізму, згідно з якою релігійна ідентичність розуміється як ментально-соціальний конструкт. Також у контексті загальної методологічної бази використані такі принципи й методи пізнання, як системний підхід, який дозволив проаналізувати виділений об'єкт дослідження цілісно у всій його багатоаспектності культурних, історичних і соціальних проявів; історико-логічний метод, що дозволив дослідити становлення і розгортання в науці підходів до проблеми релігійної ідентичності; методи: об'єктивності, історизму, порівняльного аналізу; елементи структурно-функціонального, феноменологічного, екзистенціального підходів, що дали змогу більш концептуально та повно розкрити проблему дисертації. У роботі було дотримано специфічно релігієзнавчих принципів: толерантності та позаконфесійності. Застосування елементів різних підходів дало можливість відійти від спрощених висновків і рішень, представити дослідну проблему в її цілісності та визначити сферу наступних досліджень з цієї проблематики. Цінність розглянутого у спецкурсі матеріалу для майбутніх релігієзнавців полягає у можливості його використання у подальшій викладацькій роботі (розробці курсів з релігієзнавства, філософії релігії, соціології релігії та історії релігії, у викладанні спецкурсів із філософії, психології, соціології та історії релігійної ідентичності).

Нестандартний підхід до витлумачення феномену релігійної ідентичності, який полягає в його сучасному динамічному розумінні, може застосовуватися майбутніми релігієзнавцями при їх роботі в державних органах влади (зокрема як науково методологічний матеріал для вдосконалення, оптимізації та прогнозування політики відносин в релігійній сфері, запобігання конфліктних ситуацій, які виникають на релігійному ґрунті) громадських і релігійних організацій (Зокрема розуміння процесів, що впливають на конструювання релігійної ідентичності, викладені в спецкурсі, дадуть змогу світським і релігійним соціальним службам розробити концепції для соціальної допомоги особам, які переживають кризу релігійної ідентичності. Громадськими, політичними і релігійними організаціями наведені положення, можуть бути використані для формування власної соціальної позиції стосовно викликів, що можуть бути актуалізовані в релігійній сфері).

ТЕМА 1.1.

«Феномен ідентичності в контексті гуманітарного знання»

Розглядається історія виникнення і теоретичного осмислення даного феномену. Аналізуються найбільш важливі теорії, через призму яких більшість дослідників, в тому числі і вітчизняних, актуалізують типи розуміння ідентичності, її значення та смисл. З'ясовано, що проблема релігійної ідентичності постає складовою більш широкої тематики, а саме ідентичності як такої, є і залишається основним предметом філософської рефлексії класичної, неklasичної та постнеklasичної філософських парадигм. Специфіка класичного філософствування надає даній проблематиці особливих філософсько-метафізичних обрисів. Зовсім по-іншому проблема ідентичності розгортається в філософсько-гуманітарному дискурсі неklasичної та постнеklasичної парадигм ХХ століття. Вона відмежовується від філософсько-метафізичних

рефлексій і по-іншому фіксується в межах психологічної і антропологічної традицій в гуманітарних науках. *Психологічна* традиція включає в себе психологічні та психоаналітичні теорії ідентичності. Теоретичним проблемам ідентичності приділяється увага в роботах Е. Еріксона, З. Фрейда, Е. Фромма, К. Юнга та його послідовників Х. Теджфела та Д. Тернера. У межах *антропологічної* традиції дослідження ідентичності можна виділити дві потужні школи, зокрема американську і французьку, до яких належать такі дослідники, як Ф. Бродель, І. Гофман, Г. Горфінкель, Е. Дюркгейм, Ж. Дюбі, Ж. ЛеГюф, С. Московічі, Р. Мандру, Дж. Мід, Т. Парсонс. Певним середнім шляхом між цими двома непримиренними теоретичними напрямками є розробка проблеми ідентичності дослідниками *модерністами*, актуалізована в роботах Ф. Барта, П.Бергера, Т. Лукмана, А. Шюца. На підставі ретельного аналізу всіх точок зору, їх певного синтезу приходимо до висновку, що найбільш актуальним, продуктивним і методологічно доречним є визначення ідентичності як, сконструйованої системи уявлень про себе та інших (як на рівні індивіда, так і на рівні групи), що формується, відтворюється та змінюється в дискурсивних та недискурсивних практиках.

ТЕМА 1.2.

«Релігійна ідентичність як різновид ідентичності»

Метою лекції є розкриття проблеми різновидів ідентичності і виявлення особливостей такого різновиду ідентичності як релігійна ідентичність. Вирішення питання різновидів ідентичності залежить від того дискурсу, в лоні якого це питання розглядається. Як на рівні індивіда, так і на рівні групи, релігія відтворює навколо себе релігійний простір. Релігійна ідентичність існує і розгортається в даному просторі і завдяки власній комунікативній здатності вписує віруючого в символічне поле певного релігійного напрямку, а ту чи іншу релігійну конфесію – в межі наявного релігійно-конфесійного простору суспільства (формуючи тим самим зовнішні вирази існування релігії серед інших форм суспільного дискурсу). В цьому сенсі, складовими релігійної ідентичності є об'єднання в громаді вірних усіх тих людей, які визнають певний символічний код, додержуються особливої системи цінностей, визнають свою причетність до абсолюту. Розгортання релігійної ідентичності, таким чином, актуалізується у двох напрямках: *трансцендентному* (метафізичному) – вертикальний зріз релігійної ідентичності, комунікативною особливістю є відносини «Я» – «сакральне» на рівні індивідуальному та «Ми» – «сакральне» – на рівні груповому; *суспільному* (соціальному) – горизонтальний зріз релігійної ідентичності задається комунікативним аспектом «Я» і «Ми», «Я» – як представники однієї релігійної конфесії та «Вони» – як представники іншої. Трансцендентний напрямок розгортання релігійної ідентичності є менш конфліктогенним, ніж суспільний. Адже перший – формує відносини між символічним конструйованим «іншим», що виступає у вигляді різномірних символічних варіацій сакрального, особою або групою на рівні співвіднесеності (тожсамості). Другий – навпаки, акцентує увагу на суспільно-релігійних відмінностях.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ II ТЕОРІЯ РЕЛІГІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

ТЕМА 2.1.

«Концепт релігійної ідентичності»

У сучасній філософсько-релігієзнавчій думці більшість дослідників, в тому числі і вітчизняних, розглядають релігійну ідентичність як стійку гомогенну сутність або подвійний феномен, причому, з одного боку, він постає як похідний від психологічно-екзистенційних чинників людини, а з іншого – як сутність, що перетворюється залежно від соціокультурних, політичних, економічних обставин. У спрощеному вигляді проблема зводиться до альтернативи психологічного або соціального походження релігійної ідентичності. Намагаючись подолати розбіжність і крайнощі означених вище підходів, пропонується розгляд релігійної ідентичності з позиції соціально-феноменологічного конструктивізму. У контексті даної парадигми релігійна ідентичність визначається як «сконструйована система уявлень про себе та інших (як на рівні

індивіда, так і на рівні групи), що формується, відтворюється та змінюється в релігійно-дискурсивних практиках і визначає єдність релігійної групи, що досягається її інтерсуб'єктивною орієнтацією на загальний ідеалізований набір релігійних символів, які виражають сутність онтологічних, аксіологічних, етичних регулятивів релігійної віри, які актуалізуються в здатності до загальних священних практик. Релігійна ідентичність є не тільки належністю індивіда до певної соціальної цілісності, в даному випадку – релігійної громади, а також визначається як усвідомлення або переживання цієї належності».

Для окреслення місця, ролі, специфіки й особливостей існування, концепту релігійної ідентичності в просторі теоретичного релігієзнавства, необхідною була актуалізація і маркування кордонів даного поняття по відношенню до релігійної свідомості та релігійності. Нетотожність понять релігійної ідентичності і релігійної свідомості коріниться саме у тому, що перша має діалогічний характер і виступає як певний набір відносин між віруючим і релігією. Такий стан речей потребує від віруючого не тільки належності до певної релігійної течії, але й обумовлює актуалізацію критичної рефлексії щодо цієї належності. Релігійну ідентичність і релігійність можна розмежувати між собою, виокремивши їх кордони і специфіку направленості. Відштовхуючись від наведеної вище дефініції, стверджується, що релігійна ідентичність – це феномен, який актуалізує **належність** особи або групи до певної соціальної верстви (віруючі, віруючі католики, тощо). У свою чергу, релігійність – це феномен, який ілюструє **стан** особи або групи по відношенню до сакрального, характерною особливістю якого є **віра** в надприродне.

ТЕМА 2.2.

«Теоретичні особливості формування релігійної ідентичності»

Метою лекції є окреслення і характеристика загальних особливостей і специфіки процесу формування релігійної ідентичності. Конструювання релігійної ідентичності в повсякденні розгортається і актуалізується на рівні двох умовно окреслених практик, а саме дискурсивних і недискурсивних. Рівень недискурсивних (інакше кажучи, тілесних) практик представляє собою певний набір візуальних, слухових, тактильних образів за допомогою яких конструюється та чи інша релігійна ідентичність. Іntenція свідомості на даний маркер відтворює або позитивний елемент релігійної ідентичності, тобто віруючий знаходить своїх одновірців і намагається приєднатися до їхнього загального «Ми», або навпаки, саме ці маркери стають тими важливими елементами, на основі яких конструюється власна ідентичність за принципом: «Ми не Вони», а «Ми». Дискурсивний рівень конструювання релігійної ідентичності розгортається завдяки наративу. Важливим елементом конструювання релігійної ідентичності в дискурсивному просторі виступає ідентифікація. Однак, виходячи з модерністської парадигми, процес ідентифікації розуміється не тільки як ототожнення віруючим себе з певною релігійною групою, а і як актуалізація або прояв (самоопис) власного «Я», завдяки релігійній спільноті.

Сучасна людина, конструюючи свою релігійну ідентичність, є доволі далекою від традиції. У процесі конструювання вона має на меті не повне відродження традиції зі всіма її архаїчними символами, елементами, ритуалами і практиками, а навпаки, створення нового для себе «самоопису» завдяки актуалізації тільки певного доступного їй кола традиційної символіки. Можна стверджувати, що в сучасному полірелігійному суспільстві фактично конструюється багатовекторна релігійна ідентичність, яка виявляється в оволодінні віруючими багатозоровою релігійною компетентністю. Усвідомлюючи існування багатьох релігійних напрямків і культів, сучасна людина доволі швидко змінює свою релігійну ідентичність, адже такий стиль поведінки дає можливість усвідомлювати і органічно співвідносити різні ракурси сприйняття світу, потрібні їй в той чи інший момент життя. Швидка заміна однієї релігійної ідентичності іншою є нормою сучасності, адже конструкт базується не на відродженні традиції, а на символічних залишках останньої.

ТЕМА 2.3.

«Роль релігійної символіки у формуванні релігійної ідентичності»

Метою лекції є виявлення і розкриття ролі і значення сакральної символіки в конструюванні релігійної ідентичності. Релігійна ідентичність позначає ким є особа в релігійному

плані і, таким чином, є символічним засобом, за допомогою якого людина в загальнокультурному середовищі обирає одну релігійну групу та дистанціюється від інших. Виступаючи у вигляді конструкту, релігійна ідентичність, як будь-який конструйований феномен, потребує певних засобів для своєї побудови. Таким «будівельним матеріалом», що формує систему релігійної ідентичності є релігійна символіка. У процесі формування релігійної ідентичності саме вона відіграє фундаментальну роль субстанції, яка в стислому вигляді вміщує в собі увесь комплекс сакрального. Наприклад, виступаючи у певній символічній формі, сакральний текст є джерелом, що вміщує в собі набір емоційно-когнітивних ідентифікацій – онтологічних взірців буття особи. Тексти, складені в певному логічному порядку, є документами, в яких в умовно-знаковій, символічній формі виражається зміст релігійної ідентичності, адже в них фіксуються важливі елементи розгортання сакрального, зокрема значення обряду й ритуалу, етичні підвалини релігійної системи, сенс пророцтв та проповідей, подаються базові релігійні міфи, події сакральної історії, містерії та правила їх здійснення. Ідентифікація «Я» з цими символами є до певної міри актом самообмеження особистості. Адже віруючий передає таким чином сакральному символу своє суб'єктивне право на формування особистісного простору. У свою чергу, сакральний символ виконує в цьому акті важливу комунікативну функцію. Він стає концентрованим засобом виразу того смислового й емоційного навантаження, яке утримує сукупність віруючих у певних межах та допомагає їм існувати в них, незважаючи на навколишні зміни.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ III ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАКТИЧНІ РІВНІ РОЗГОРТАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТЕМА 3.1.

«Гене́за й трансформації релігійної ідентичності в історії»

Метою лекції є розгляд розгортання і функціонування релігійної ідентичності в історичній перспективі в межах чотирьох історичних епох. Стверджується, що, починаючи з періоду первісності, релігійні вірування стають елементом, який формує людську ідентичність. У первісному суспільстві виділити і розглянути як окремий феномен релігійну ідентичність є концептуально неможливим, оскільки його вагомою ознакою є функціональна невиокремленість людини зі свого природно-соціального середовища, що не дає їй можливості рефлексувати над власною долею й соціальним положенням. Основна ідентифікаційна матриця у первісному суспільстві замкнута на рівні родової або племінної «Ми»-ідентифікації як засобу виокремлення своєї групи з-поміж інших. У традиційному суспільстві певним чином вже можна говорити про виокремлення деяких соціальних ідентичностей, зокрема родової, станової, гендерної, трудової, домінуючою серед яких є релігійна. Особливістю релігійної ідентичності у традиційному суспільстві є її рольова специфіка. Модерн зводить релігійну ідентичність на один рівень зі всіма іншими ідентичностями. Релігійна ідентичність розуміється вже не як така, що надається індивіду від народження, а така, що обирається та підтримується особою завдяки власній саморефлексії і процесам релігійної практики. Постмодерн надає релігійній ідентичності особи форму конструкту. Вона не транслюється традиційними релігійними інституціями, а конструюється віруючим з набору доступних йому релігійних символів, іноді із зовсім різних релігійних напрямків.

ТЕМА 3.2.

«Функціональність релігійної ідентичності в повсякденних практиках населення України другої половини XX століття»

Метою лекції є презентація на конкретному емпіричному матеріалі ролі феномену релігійної ідентичності в повсякденних практиках населення України.

Аналіз релігійної ідентичності із застосуванням соціологічних даних з архівних фондів уповноваженого Ради у справах релігій по Донецькій області, а також сучасних соціологічних досліджень, які стосуються релігійності населення України, дав можливість: по-перше, наповнити абстрактне філософсько-релігієзнавче поняття релігійної ідентичності конкретним функціональним і емпіричним змістом; по-друге, довести, що релігія, навіть в умовах радянського тоталітаризму, залишалась вагомим чинником ідентифікації, а релігійна ідентичність займала

чільне місце серед ідентичностей як на особистісному, так і на суспільному рівнях; по-третє, стверджувати, що після занепаду тоталітарної влади, розпаду Радянської держави та лібералізаційних процесів у релігійній царині незалежної України намітилось зростання релігійності населення держави й активне відтворення власної ідентичності завдяки релігійним практикам. Однак, наведені соціологічні дані свідчать про те, що сучасний український віруючий формує свою релігійну ідентичність, базуючись не на власній релігійності, а, навпаки, на власній самоатестації релігійності, а релігійні практики використовує як неголовні і несуттєві маркери релігійної ідентичності. Отже, формування релігійної ідентичності пересічних українців, які вважають себе віруючими, відбувається внаслідок актуалізації недискурсивних практик побудови останньої.

ТЕМА 3.3.

«Релігійна ідентичність як форма особистісного само розуміння»

Метою лекції є виявлення функціональності релігійної ідентичності, на рівні свідомості окремого віруючого. Звернення до Я-нарративу – індивідуального біографічного досвіду дало змогу виявити і показати вплив на конструювання релігійної ідентичності таких важливих факторів як соціальне середовище і походження особи, особливості та специфіка її соціалізації і індивідуальних дій, та на конкретному практичному прикладі виявити й актуалізувати базові практики, які лежать в основі її конструювання.

Звертаючись до особистісного нарративу французького громадського діяча Андре Фроссара актуалізованого в його есе «Бог існує, я його зустрів» та виокремлюючи в тексті його базову метафору, дисертант доводить, що вся смислова драма тексту скерована на те, щоб продемонструвати, як у процесі життєвих колізій автор тексту поміняв місцями бінарні опозиції «Ми і Вони», повністю актуалізувавши себе в іншій соціальній ролі. Метафоричні звороти тексту також підтверджують думку про те, що він конструється як типовий взірць опису християнського навернення. Дисертант проводить паралелі між формуванням релігійної ідентичності Андре Фроссара та наведеним у Біблії наверненням апостола Павла.

Аналізуючи та узагальнюючи певну сукупність біографічних нарративів віруючих різних конфесій і окреслюючи в них базові метафори, пропонується узагальнююча система класифікації типів релігійної ідентичності, виходячи зі специфіки розуміння віруючим самого себе. **Перший тип** – *позаінституційний*. Віруючий ідентифікує себе з певним надприродним абсолютом, який виступає тим «не Я», що завдяки зверненню до нього актуалізує «власне Я» віруючого. Базова метафора в нарративних життєписах віруючих окреслюється так: «Я вірю в Бога, але не розумію навіщо потрібна церква». **Другий тип** – *колективний*. Специфіка останнього в тому, що релігійна ідентичність особи конструється через ідентифікацію з конкретним релігійним колективом, а не з релігійною системою в цілому. Базова метафора актуалізується наступним чином: «Я є віруючим і представником певної релігійної громади». **Третій тип** – *індивідуально-особистісний*, формується в процесі особистісного спілкування віруючої людини з Богом, базова метафора актуалізується як: «Я розумію себе тільки при особистісному спілкуванні з Богом, а обряди й церква є одним з вимірів мого існування в світському світі». **Четвертий тип** – *соціально-особистісний*. Основною характеристикою цього різновиду релігійної ідентичності є те, що він актуалізує відкритість кожній соціальній взаємодії. Базова метафора цього типу релігійної ідентичності така: «Я є представник конкретної релігійної конфесії, певного етносу, а також громадянином своєї країни, батьком і службовцем».

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ЩОДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ З КУРСУ «РЕЛІГІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЄЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ»

Самостійна робота студентів з вивчення курсу передбачає всебічне ознайомлення студента із методичним комплексом нормативних документів з дисципліни, що містяться на кафедрі філософії і релігієзнавства ДУіШІ, а також з методичними рекомендаціями до вивчення курсу. В цих матеріалах викладено зміст і структуру дисципліни, основні завдання, бібліографічний список, методичні рекомендації тощо. Таке ознайомлення дозволить утворити комплексне бачення проблем курсу і побачити можливості його засвоєння.

Самостійна робота над курсом вимагає від студента знайомства із літературою, зазначеною у Бібліографічному списку до курсу. Перелік робіт у списку є рекомендованим, для полегшення більш ґрунтовного вивчення курсу і можуть обиратися студентами для ознайомлення за власним бажанням.

Починати роботу над певною темою курсу необхідно із знайомства з викладенням її викладачем в лекції, після чого уважно прочитати літературу з розділу Основна література. Це можуть бути окремі статті, розділи монографій, першоджерела та ін. Для більш ретельного вивчення проблеми слід звернутися до літератури, зазначеної у розділі Додаткова література. Якщо для слухного вибору текстів потрібна консультація викладача, до нього треба звернутися із відповідними запитаннями.

Читаючи вперше текст із незнайомої проблеми, треба уважно фіксувати основні положення, поняття, усвідомлення котрих надасть можливість зрозуміти сутність питання, що розглядається. Якщо зустрічаються незнайомі терміни, їх значення слід з'ясовувати, звертаючись до філософських словників та словників іноземних мов. Підготовка не означає тільки однократне прочитання слів тексту, а являє собою напружену роботу по витлумаченню цих слів та висловлень з метою переходу від знаків до значень і смислів. Смысл тексту не складається механічно із окремих речень, а є результатом складної синтетичної роботи, що вимагає від студента співвіднесення нового матеріалу із вже відомим, розрізнення нових підходів із вже відомими. Важливо розуміти, на яких підставах виникає проблема, що розглядається, виходячи з яких засад автор її вирішує, чим відрізняється позиція цього автора від інших.

Треба обов'язково досягати цілісності розуміння тексту, синтезувати окремі положення в єдину смислову систему, що стає можливим тільки за умов самостійного здійснення всіх процедур розуміння на підставі використання свого попереднього досвіду і запровадження у власну пізнавальну діяльність нових проблем, підходів та поняттєвого апарату.

Результатом має бути усвідомлення змісту проблеми, вміння викладати її сутність, бачити різні питання, що з неї випливають, і відповідати на них, вбачати зв'язок даної проблеми із іншими проблемами дисципліни.

Студент повинен:

Знати: – зміст специфіку і особливості розуміння феномену ідентичності в сучасній науковій і методологічній літературі, методологічні підходи до вивчення даного явища;

– зміст релігієзнавчого розуміння феномену релігійної ідентичності, як соціально-історичне явища, що аналізується у предметному полі релігієзнавства. Процесу походження релігійної ідентичності, різноманітні підходи до трактування процесу релігійної ідентифікації, сутність релігійної ідентичності, її структуру, історичні типи і функції;

– зміст практичних питань стосовно релігійної ідентичності, вміти окреслювати її кількісні і якісні показники та їх трансформацію.

Вміти: змістовно і логічно, науково і толерантно, з гуманістичних позицій обґрунтовувати особисту думку щодо вирішення теоретичних і практичних питань, враховувати різноманітність існуючих підходів до них, не вагатися у випадку необхідності пояснення теоретичних положень,

співвідносити їх з життєвими реаліями, визначати їх роль у житті суспільства й окремої людини та застосовувати відносно сфери своєї діяльності.

Форми контролю. По дисципліні «Релігійна ідентичність в філософсько-релігійнознавчому дискурсі» передбачені наступні види контролю знань студентів:

Підсумковий контроль: Для контролю засвоєння даної дисципліни навчальним планом передбачені два модульних контролю, за результатом яких виставляється оцінка за весь курс. На кожному модульному контролі студентам пропонується відповісти на питання за матеріалами навчальної дисципліни. Навчальним планом передбачений також залікова співбесіда з курсу, в процесі якої студентові пропонується дати відповідь на 3 питання з даного курсу.

Критерії оцінювання по видах контролю наведені у додатку 1.

2.1. Методичні вказівки з виконання реферату / контрольної.

Відповідно до навчального плану університету студенти очної і заочної форм навчання повинні освоїти курс «релігійна ідентичність в філософсько-релігійнознавчому дискурсі». Перелік тем, завдань і літератури визначені в програмі і планах семінарських занять з даного курсу.

1. Реферат / контрольна робота повинні бути виконані самостійно, на основі вивчення наукової і навчальної літератури.

2. Обсяг реферату / контрольної роботи – 20-24 сторінки учнівського зошита або 12 сторінок на листах паперу формату А 4 (210x297) з наступними параметрами: Times New Roman, 14 пт, через один інтервал, поля (верхнє, нижнє, праве, лїве) 2 см.

3. Зміст реферату / контрольної роботи повинен відповідати вибраній темі і плану, що пропонується до них. Назва теми зміні не підлягають.

4. Теоретичний аналіз теми слід пов'язувати з сучасним соціально-економічним положенням суспільства, його духовно-етичними проблемами.

5. Матеріал теми повинен бути викладений логічно, послідовно і доказово, грамотною, літературною мовою.

Реферат / контрольна робота складаються з титульного листа, теми і плану, який включає вступ, основну частину – питання плану, висновок і список використаної літератури. Реферат / контрольна робота виконуються на листах паперу формату А 4 відповідно до необхідного обсягу. Зовнішня сторона 1-го листа паперу вказаного формату оформляються як титульний лист.

1. Всі сторінки реферату / контрольної роботи повинні бути пронумеровані.

2. На першій сторінці фіксуються тема реферату / контрольної роботи і питання плану.

3. З другої сторінки починається виклад змісту реферату / контрольної роботи відповідно до плану:

У вступі обґрунтовується актуальність теми, розкривається ступінь її відображення в літературі, показується значення даної теми, формулюються мета і завдання реферату / контрольної роботи.

В основній частині відповідно до питань плану викладається зміст теми. Кожне питання плану, перш ніж буде розкрито, необхідно виділити окремим заголовком. Спочатку виділяється перше питання, після його розгляду – друге питання і т.д.

У висновку, виходячи із змісту викладених питань плану, формулюються основні положення реферату / контрольної роботи.

5. На всі приведені в рефераті / контрольній роботі виписки (цитати) і факти необхідно зробити посилання на джерело інформації (книгу, статтю.).

5.1. Посилання можна винести в кінець сторінки під ризик, яка відокремлює його від основного тексту. Воно може бути не одним, на одне й те ж джерело або на різні джерела. При цьому нумерація посилань може бути посторінковою або наскрізною. Якщо нумерація посторінкова, то перше посилання на будь-якій сторінці тексту починається з цифри 1. При

наскрізній нумерації порядковий номер посилань від сторінки до сторінки збільшується. У даному випадку у виносці під ризкою указуються прізвище й ініціали автора, назва джерела, видавництво і рік видання, номер тому, випуску, частини, цитована сторінка.

Якщо посилання робиться відразу після цитованого положення з якого-небудь джерела, то дане джерело може указуватися в дужках повністю (див. вимоги в пункті 5.1) або цифрами: перша цифра позначає його порядковий номер у списку використаної літератури, друга – сторінку або сторінки (2, 35-36). При цьому в списку використаної літератури також повинні бути вказані всі необхідні дані про джерело. Якщо це багатотомне видання, то при будь-яких варіантах посилань необхідно вказати прізвище автора, якщо він є, назву роботи. з якого тому (припустимо, вибраних філософських творів) ця робота (Фейербах Л. Основные положения философии будущего // Фейербах Л. Избр. филос. произв. В 2 т. – Т.1. – М.: Госполитиздат, 1955. – С.114-133). Тому при вказівці джерела цифрами в дужках достатньо буде тільки дві цифри.

Вказівка на джерело може бути також здійснена і наскрізною нумерацією в кінці цитати після лапок відповідною цифрою, яка (як і у разі 5.1) буде наполовину свого розміру вище за рядок, але відповідати джерелу, розташованому в списку використаної літератури, з тією лише різницею, що в ньому указуватиметься не повний обсяг твору, а тільки цитована сторінка.

У рефераті / контрольній роботі необхідно дотримуватися тільки одного якого-небудь варіанту посилань.

До реферату / контрольної роботи обов'язково додається список використаної літератури. Список використаної літератури виноситься на останню сторінку реферату / контрольної роботи. Наприкінці реферату / контрольної роботи ставиться дата і підпис.

Студент одержує залік / позитивну оцінку з реферату / контрольної роботи лише у тому випадку, якщо виконає всі вимоги, що пред'являються до їх написання.

Студенти стаціонару і студенти заочники результати перевірки реферату дізнаються у свого викладача.

Якщо з реферату / контрольної роботи одержаний незалік, то належить, залежно від вказівок рецензента, або їх доопрацювати, або написати нові на цю ж тему, або іншу відповідно до шифру або запропоновану викладачем.

Студент може одержати залік по темі реферату або контрольної роботи і усно, під час співбесіди з викладачем перед заліком з курсу.

2.3. Теми для виконання контрольних робіт і написання рефератів, а також залікової співбесіди, студентів стаціонару і заочної форм навчання.

1. Актуальність дослідження релігійної ідентичності сучасною гуманітаристикою.
2. Релігійна ідентичність в сучасному глобальному й регіональному просторах.
3. Аналіз генези терміну «ідентичність» його інтерпретації у процесі історичного розгортання.
4. Історія виникнення і теоретичного осмислення феномену ідентичність.
5. Психологічний підхід до визначення ідентичності (роботи Е. Еріксона, З. Фрейда, Е. Фромма, К. Юнга та його послідовників Х. Теджфела та Д. Тернера).
6. Антропологічний підхід до визначення ідентичності (роботи Ф. Броделя, І. Гофмана, Г. Горфінкеля, Е. Дюркгейма, Ж. Дюбі, Ж. ЛеГоффа, С. Московічі, Р. Мандру, Дж. Міда, Т. Парсонса)
7. Модерний підхід до визначення ідентичності (роботи Ф. Барта, П.Бергера, Т. Лукмана, А. Шюца)
8. Проблема різновидів соціальної ідентичності сферний підхід М. Вебера
9. Класифікація соціальної ідентичності Дж. Тернера.
10. Виявлення особливостей різновиду соціальної ідентичності як релігійна ідентичність.
11. Релігійна ідентичність як різновид ідентичності в теоріях закордонних релігієзнавців: Р. Белли П. Бергера, К. Гірца, Ж.-П. Віллема, В. Джеймса, Х. Мола, Н Аммерман, А. Агаджаняна,

12. Релігійна ідентичність як різновид ідентичності в теоріях російських релігієзнавців: А. Забіяко, Л. Іпатової, І. Каргіної, А. Краснікова, М. Мчедлова, С. Риждової.
13. Релігійна ідентичність як різновид ідентичності в теоріях українських релігієзнавців А. Арістової, В. Волошина, Т. Гаврилюк, В. Єленського, О. Козловського, А. Колодного, Г. Кулагіної, Н. Мадей, В. Попова, Л. Филипович, М. Черенкова, В. Шевченка.
14. Примордіальна, есенціальна та модерна (конструктивістська) теорії релігійної ідентичності.
15. Конструктивістське визначення релігійної ідентичності.
16. Місце, роль і специфіка існування, концепту релігійної ідентичності в просторі теоретичного релігієзнавства.
17. Загальні особливості і специфіка процесу формування релігійної ідентичності.
18. Дискурсивні і не дискурсивні практики формування релігійної ідентичності ідеї П. Каннертона, З. Баумана.
19. Особливості конструювання релігійної ідентичності сучасними віруючими (образи прочанина і безпритульного), роль дискурсивних і не дискурсивних практик в цьому процесі.
20. Релігійна символіка як маркер соціального статусу особи.
21. Важливість символу як соціального комунікатора, процес символізації Е. Касирер, А. Шюц.
22. Роль символу у побудові релігійної ідентичності.
23. Релігійний символ в ідентифікаційному просторі сучасного суспільства.
24. Релігійна ідентичність в історії суспільних трансформацій.
25. Специфіка і особливості релігійної ідентичності і ідентифікації в традиційному суспільстві.
26. Релігійна ідентичність як вибір в суспільстві модерну.
27. Релігійна ідентичність як конструкт в суспільстві постмодерну.
28. Характеристика змін і їх вплив на релігійно-ідентифікаційну систему населення України у другій половині ХХ століття.
29. Трансформація модерної ідентифікаційної системи в постмодерну як незавершений проект в українському соціумі.
30. Дослідження релігійної ідентичності, на основі вивчення конкретного особистісного нарративу окремого віруючого, методологічний аспект.
31. Вплив соціального середовища, походження особи та особливостей її соціалізації на конструювання релігійної ідентичності.
32. Узагальнююча система класифікації типів релігійної ідентичності, виходячи зі специфіки розуміння віруючим самого себе.

РОЗДІЛ 4 ЛІТЕРАТУРА З КУРСУ

4.1. Монографії, збірки статей і статті

1. Андерсон Б. Национализм, идентичность и логика серийности / Б. Андерсон // Логос. – 2006. – № 2. – С. 57 – 72.
2. Андерсон Б. Уявленні спільноти: Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Б. Андерсон ; [пер. з англ. В. Морозов]. – К.: Критика, 2001. – 272с.
3. Арістова А. Релігійна самоідентифікація в сучасному суспільстві (соціологічний аспект). / А. Арістова // Українське релігієзнавство: бюлетень Української Асоціації релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАНУ. – 2005. – №33. – С. 77 – 86.
4. Бауман З. Индивидуализированное общество / Бауман З. – М.: Логос, 2002. – 326 с.
5. Бауман З. Философские связи и влечения постмодернисткой социологии / З. Бауман // Вопросы социологии. – 1992. – Т.1. – №2. – С. 5 – 25
6. Бауман З. Рассказанные жизни и прожитые истории / З. Бауман // СОЦИС. – 2004. – № 1. – С. 1 – 20
7. Бергер П. Социальное конструирование реальности / П. Бергер, Т. Лукман. – М.: Медиум, 1995. – 334 с.
8. Богачевська І. Словоцентричний організм: Християнська наративна система як об'єкт філософсько-релігієзнавчої рефлексії / І. Богачевська // Людина і світ. – 2003. – № 7. – С. 7 – 12
9. Бродель Ф. Что такое Франция? Пространство и история / Ф. Бродель. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1994. – 405 с.
10. Брокмейер Й. Наратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы / Й. Брокмейер, Р. Харре // Вопросы философии. – 2000. – №3 – С. 29-42
11. Бургос М. История жизни. Рассказывание и поиск себя / М. Бургос // Вопросы социологии. – 1992. – №2. – С. 123 – 130.
12. Бурдые П. Генезис и структура поля религии / П. Бурдые // Социальное пространство поля и практики. – М.: Институт экспериментальной социологии. – СПб.: Алетейя. – С. 7 – 65.
13. Вайнтриб И. Священные лики цивилизаций / И. Вайнтриб. – К.: Техника, 2001. – 512 с.
14. Вебер М Избранные произведения / М. Вебер – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.
15. Віллем Ж.-П. Європа та релігії. Ставки ХХІ-го століття / Ж.-П. Віллем; [переклад з французького]. – К.: Дух і Літера. 2006. – 331 с.
16. Виговський Л. Постмодерн як чинник трансформації релігійного комплексу [Електронний ресурс] / Л. Виговський // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури. – 2004. – № 42. – Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_42/Vygovsky.htm
17. Гіденс Е. Нестримний світ. Як глобалізація перетворює наше життя / Е. Гіденс. – Київ: АЛЬТЕРПРЕС, 2004. – 100 с. («Сучасна гуманітарна бібліотека»)
18. Гиденс Э. Современность и самоидентичность / Э. Гиденс // Реферативный журнал. – Сер. 11. – 1994. – № 2. – С. 14 – 20.
19. Гнатенко П. И. Идентичность: философский и психологический анализ / П. И. Гнатенко, В. Н. Павленко. – К.: ООО Арт-пресс, 1999. – 466 с.
20. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни / Гофман И. – М. : Канон-Пресс, 2000 – С. 32 – 48.
21. Гарфинкель Г. Исследование по этнометодологии / Гарфинкель Г. – СПб. : «ПИТЕР», 2007. – 335 с.
22. Гуссерль Э. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. Введение в феноменологическую философию / Э. Гуссерль // Вопросы философии. – № 7. – 1992. – С. 136 – 176
23. Джеймс У. Многообразие религиозного опыта / Джеймс У. – М.: Наука, 1993. – 432 с.

24. Дудар Н. П. Релігійність українського суспільства: останні дослідження / Н. П. Дудар // Людина і світ. – 2003. – № 2. – С. 8 – 13
25. Дюркгейм Э. О Разделении общественного труда; Метод социологии / Дюркгейм Э. – М.: Наука, 1991. – 572 с.
26. Дюркгейм Э. Священные объекты как символы / Э. Дюркгейм // Религия и общество: хрестоматия по социологии религии / [сост. В. И. Гараджа, Е.Д. Руткевич]. – М.: Аспект Пресс, 1996. – С. 469 – 470.
27. Дюркгейм Э. Первісні форми релігійного життя: Тотемна система Австралії / Дюркгейм Э. – К.: Юніверс, 2002. – 424 с.
28. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон; [пер. с англ. А.Д. Андреева]. – [2-е изд.]. – Москва: Издат. группа «Прогресс», 1996. – 344 с.
29. Эриксон Э. Молодой Лютер : психоаналит. ист. исслед. / Э.Г. Эриксон; [пер. с англ.]. – М.: Моск. филос. Фонд: Медиум, 1996. – 506 с.
30. Эриксон Э. Детство и общество / Эриксон Э. – СПб.: Ленато, АСТ, 1996. – 592 с.
31. Элбакян Е. С. Религиозность / Е. С. Элбакян // Религиоведение : словарь. – М., 2006. – С. 410 – 411
32. Элиаде М. Священное и мирское / Элиаде М. – М.: Издательство МГУ, 1994. – 144 с.
33. Єленський В. Коментар щодо результатів соціологічного опитування про конфесійні вподобання киян, проведеного фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс» [Електронний ресурс] / В.Єленський. – Режим доступу: <http://www.risu.org.ua/ukr/religion.and.society/comments/article;22214/>
34. Єленський В. Глобальні тенденції релігійного розвитку у ХХІ столітті [Електронний ресурс] / В. Єленський. – Режим доступу: <http://old.risu.org.ua/ukr/study/religstudy/article;32009/>
35. Єленський В. Прогнози розвитку релігії в Україні в контексті релігійних процесів у світі / В. Єленський // Історія релігії в Україні. – К.: Знання, 1999. – С. 699 – 719.
36. Забияко А. Религиозная идентичность / А. Забияко // Религиоведение: словарь. – М., 2006. – С. 403 – 405
37. Заковоротная М. В. Идентичность человека. Социально-философские аспекты [Електронний ресурс] / М. В. Заковоротная. – Режим доступу: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000729/index.shtml>
38. Здіорук С. І. Суспільно-релігійні відносини: виклики України ХХІ століття / Здіорук С. І. – К.: Знання України, 2005. – 552 с.
39. Здіорук С. І. Проблеми оптимізації релігійної свободи і національної ідентичності в Україні / С. І. Здіорук // Релігійна свобода: науковий щорічник. – 2002. – № 6. – С. 26 – 30.
40. Иванова Н. Л. Психологическая структура социальной идентичности: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.05 / Н. Л. Иванова. – Ярославль, 2003. – 408 с.
41. Ідентичність у сучасному соціумі: матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. – 402 с.
42. Ильин И. П. Постмодернизм от истоков до конца столетия. Эволюция научного мифа / Ильин И. П. – М.: Интрада, 1998. – 225 с.
43. Ипатова Л. П. Православная идентичность как персональный портрет / Л. П. Ипатова // Гражданские, этнические и религиозные идентичности в современной России. – М.: Институт социологии РАН, 2006. – С. 169 – 215
44. Ісламська ідентичність в Україні / [за ред. О. Богомоллова, С. Данилова, І. Семіволос, Г. Яворської]. – К.: AMES, 2005 – 130 с.
45. Кассирер Э. Сущность и действие символического понятия / Э. Кассирер // Избранное: индивид и космос. – М.: Университетская книга, 2000. – С. 271 – 414.
46. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Кастельс М. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
47. Каннертон П. Як суспільства пам'ятають / П. Каннертон ; [пер. з англ. С. Шліпченко] // Зміна парадигми. – Вип. 7. – К.: Ніка-Центр, 2004. – 184 с.

48. Каргина И. Г. Самоидентификация верующих: социальная мотивация / И. Г. Каргина // Социологические исследования : ежемесячный научный и общественно-политический журнал Российской академии наук. – 2004. – № 1. – С. 45 – 53 .
49. Качанов Ю. Л. Базовая метафора в структуре социальной идентичности / Ю. Л. Качанов, Н. А. Шматко // СОЦИС. – № 1. – С. 61 - 72
50. Кияк С. Спадщина і тотожність: Ідентичність Української католицької церкви візантійського обряду: духовний аспект / С. Кияк // Людина і світ. – 2003. – №2. – С. 8 – 12
51. Кияк С. Ідентичність Українського католицизму: генезис, проблеми, перспективи / Кияк С. – Івано-Франківськ, 2006. – 632 с.
52. Кимелев Ю. А. Современная западная философия религии / Кимелев Ю. А. – М. : Мысль, 1989. – 286 с.
53. Козлова Н. Н. Методология анализа человеческих документов / Н.Н. Козлова // СОЦИС. – 2004. – № 1. – С. 14 - 24
54. Козловець М. А. Ідентичність: сакральне та профанне / М. А. Козловець // Філософська думка. – 2008. – № 4. – С. 136 - 149
55. Колодний А. М. Постмодерн в контексте истории христианства [Електронний ресурс] / А.М. Колодний // Основной доклад на конференции «Религия в постмодерном обществе» (20 – 21 мая 2008 г., г. Киев). – Часть первая. – Режим доступа: <http://www.risu.org.ua/ukr/study/religdigest/article;22793/>
56. Колодний А. М. Постмодерн в контексте истории христианства [Електронний ресурс] / А. М. Колодний // Основной доклад на конференции «Религия в постмодерном обществе» (20 – 21 мая 2008 г., г. Киев). – Часть первая. – Режим доступа: <http://www.risu.org.ua/ukr/study/religdigest/article; 22793/>
57. Колодний А. М. Національна церква як вияв національної ідентичності: український контекст / А. М. Колодний // Релігійна свобода : науковий щорічник. – 2003. – № 6. – С. 21 - 26.
58. Колодний А. М. Релігійне сьогодення України: роздуми, оцінки, прогнози : тематична збірка статей і тез / А. М. Колодний. – К., 2009. – 450 с.
59. Контексты современности: актуальные проблемы общества и культуры в западной социальной теории: хрестоматия. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 2000. – 176 с.
60. Кулагіна Г. Релігійна та етнічна ідентичності за умов релігійної свободи України / Г. Кулагіна // Релігійна свобода: науковий щорічник. – 2004. Науковий щорічник. – № 8. – 56 - 67
61. Кулагіна Г. Ідентичність як вияв особистості віруючого / Г. Кулагіна // Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: наукові записки – 2004. – Вип. 14. – С. 122 - 126.
62. Лангер С. Философия в новом ключе / Лангер С. – М.: Республика, 2000. – 287 с.
63. Любашенко В. Сучасний євангельсько-баптистський рух в Україні: оновлення традицій / В. Любашенко // Людина і світ. – 1996. – № 6. – С. 6 - 10.
64. Любашенко В. І. Історія протестантизму в Україні: курс лекцій / В. І. Любашенко; [голов. ред. К. Шевченко; ред. Д. Карпин; Міжн. фонд «Відродження»; М-во освіти України]. – Львів: Просвіта, 1995. – 350 с.
65. Люббе Г. Историческая идентичность / Г. Люббе // Вопросы философии. – 1994. – №4. – С. 108 - 113.
66. Мадей Н. Феномен конфесійної ідентичності в українському суспільстві / Н. Мадей // Духовність. Культура. Нація. Збірник наукових статей. Випуск 4. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – С. 158 - 165.
67. Малахов В. Неудобства с идентичностью / В. Малахов // Вопросы философии. – 1998. – №2. – С. 43 - 54.
68. Маринович М. Роль Церков у будівництві посткомуністичного суспільства в Україні / М. Маринович // Незалежний культурологічний часопис «І». – № 22. – 2001. – С. 205 - 207.
69. Мечковская Н.Б. Язык и религия / Н. Б. Мечковская. – М.: ФАИР, 1998. – 352 с.
70. Миколайчук М. І. Культурно-ціннісна та релігійна детермінація становлення ідентичності особистості / М. І. Миколайчук // Практ. психологія та соц. робота. – 2008. – № 12. – С. 68 - 70.

71. Мид Дж. Интернализированные другие и самость // Американская социологическая мысль: тексты / [под ред. В.И. Добренкова]. – М.: Изд-во МГУ. – 1994. – С. 224 - 227.
72. Миненков Г. Концепт идентичности: перспективы определения (часть I) [Электронный ресурс] / Г. Миненков // Газета интеллектуального сообщества Беларуси. – Режим доступа: <http://belintellectuals.eu/discussions/?id=68>
73. Миненков Г. Концепт идентичности: перспективы определения (часть II) [Электронный ресурс] / Г. Миненков // Газета интеллектуального сообщества Беларуси. – Режим доступа: <http://belintellectuals.eu/discussions/?id=68>
74. Московичи С. Социальные представления: исторический взгляд / С. Московичи // Психологический журнал. – 1995. – № 2. – С. 3 - 14.
75. Мчедлов М. П. Религиозная идентичность. О новых проблемах в межкультурных контактах / М. П. Мчедлов // Социологические исследования. – 2006. – № 10. – С. 33 - 40.
76. Паращевін М. Деякі особливості релігійності населення України [Електронний ресурс] / М. Паращевін // Релігійно-інформаційна служба України. – Режим доступу: <http://old.risu.org.ua/ukr/religion.and.society/analysis/article;28412/>
77. Паращевин М. Релігія та релігійність в Україні / М. Паращевин; [за ред. С. Макеєва; передне слово О. Іващенко]. – К.: Інститут політики, Інститут соціології НАН України, 2009. – 68 с.
78. Папаяні І. Роль сакральної символіки в конструюванні релігійної ідентичності / І. Папаяні // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія № 7: Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. – 2009. – № 19 (32). – С. 31-37.
79. Папаяні І. Проблема концептуалізації релігійної ідентичності / І. Папаяні // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – № 1. – С. 85-92.
80. Папаяні І. Роль громадських організацій мусульман в конструюванні релігійної ідентичності ісламського населення Донеччини / І. Папаяні // Інтелект. Особистість. Цивілізація. Вип. 7. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2009. – С. 165-172.
81. Папаяні І. Релігійна ідентичність в межах теоретичного релігієзнавства / І. Папаяні // Українське релігієзнавство. – 2009. – № 52. – С. 22-29
82. Папаяні І. Релігійна ідентичність. Вияви на Донеччині у II пол. XX ст. / І. Папаяні // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – № 3. – С. 210-217.
83. Папаяні І. Конструювання релігійної ідентичності: теоретико-релігієзнавчий аналіз / І. Папаяні // Українське релігієзнавство. – 2010. – № 53. – С. 38-46.
84. Папаяні І. Ідентичність як атрибут релігійного феномену / І.В. Папаяні // Дні науки філософського факультету – 2008. – К., 2008. – Ч. V. – С. 34-35.
85. Папаяні І. Методологічні напрямки дослідження релігійної ідентичності / І. Папаяні // Роль науки, релігії, суспільства у формуванні моральної особистості: матеріали XXIV Міжнародної науково-практичної конференції. – Донецьк: «Наука і освіта», 2008. – С. 165-170.
86. Папаяні І. До питання класифікації релігійної ідентичності / І. Папаяні // Людина. Світ. Суспільство. Дні науки філософського факультету – 2009. – К., 2009. – Ч. VII. – С. 53-55.
87. Папаяні І. Теоретико-релігієзнавчий аналіз побудови релігійної ідентичності / І. Папаяні // Тези Міжнародної наукової конференції «Духовність. Культура. Людина». – 2010 р. [Електронний ресурс] – Львів, 2010. – 174 с. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/faculty/Phil/tezy_dkl_2010.pdf
88. Папаяні І. Літургія як практика відтворення релігійної ідентичності в християнстві / І. Папаяні // Дні науки філософського факультету – 2010. – К., 2010. – Ч. VII. – С. 38-39.
89. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс. – М.: Аспект-Пресс, 1997. – 270 с.
90. Плотников Н. Реабилитация историзма. Философские исследования Германа Люббе / Н. Плотников // Вопросы философии. – 1994. – № 4. – С. 87 - 93.

91. Пламер К. Идентичность / К. Пламер // Контексты современности – 1: актуальные проблемы общества и культуры в западной социальной теории: хрестоматия. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2000. – С. 121 - 124
92. Полосин В. Почему я стал мусульманином? (Размышления бывшего священника о религии) [Электронный ресурс] / В. Полосин. – Режим доступа : <http://www.index.org.ru/journal/11/polosin.html>
93. Попов В. Ю. Концепт релігійної ідентичності / В. Ю. Попов // Вісник Донецького національного університету. – Серія Б. – Гуманітарні науки. – 2004. – № 2. – С.161 - 166.
94. Попова О. Феномен ідентичності у контексті соціально-філософського дискурсу: дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / О. Попова. – Донецьк, 2003. – 203 с.
95. Релігія і нація в суспільному житті України і світу / [за ред. Л. Филипович]. – К.: Наукова Думка, 2006. – 286 с.
96. Релігія в контексті соціокультурних трансформацій України: колективна монографія. – К., 2009. – 296 с.
97. Релігія і Церква в сучасній Україні : результати загальнонаціонального соціологічного дослідження [Електронний ресурс] / Релігійно-інформаційна служба України. – Режим доступу : http://old.risu.org.ua/ukr/study/research_conference/
98. Релігійна свобода: свобода релігії і національна ідентичність – світовий досвід та українські проблеми: науковий щорічник / [за загальною редакцією д.філос.н. А. Колодного і к.філос.н. М. Бабія]. – Київ, 2002. – 157 с.
99. Решетников Ю. Між традицією і модернізмом: Соціально-політичні погляди євангельських християн-баптистів / Ю. Решетников // Людина і світ: щомісячний науково-популярний релігієзнавчий журнал. – 2004. – № 8. – С. 6 - 13.
100. Рикер П. Повествовательная идентичность / П. Рикер // Герменевтика. Этика. Политика. Московские лекции и интервью. – М.: Akademia, 1995. – С. 19 - 37.
101. Рыжова С. О соотношении православной идентичности и гражданского сознания / С. Рыжова // Гражданские, этнические и религиозные идентичности в современной России. – М.: «Институт социологии РАН», 2006. – С. 141 - 169.
102. Руткевич Е. Д. Феноменологическая социология религии П. Бергера и Т. Лукмана / Е. Д. Руткевич // Феноменологическая социология знания. – М.: Наука, 1993. – С. 109 – 156
103. Саган О.Н. Національні прояви православ'я: український аспект / Саган О. Н. – К.: Світ Знань, 2001. – 255 с.
104. Серль Дж. Р. Перевернутое слово / Дж. Р. Серль // Вопросы философии. – 1992. – № 4. – С. 58 - 69.
105. Скокова Л. Релігійна ідентичність в автобіографічних повідомленнях молоді: спроба соціологічної інтерпретації / Л. Скокова // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – №2. – С. 98 - 121.
106. Сміт Е. Національна ідентичність / Сміт Е. – К.: Основи, 1994. – 536 с.
107. Тейлор Ч. Джерела себе. Творення новочасної ідентичності / Ч. Тейлор ; [пер. з англ. А. Васильченко]. – К.: Дух і літера, 2005. – 696 с.
108. Филипович Л. А. Роль религии в истории украинской национальной идентификации / Л. А. Филипович // Религия и национализм : сб. статей. – М., 2000. – С. 100 - 109.
109. Филипович Л. О. Українські візії релігійної свободи і національної ідентичності / Л. О. Филипович // Релігійна свобода : наук. щорічник. – 2003. – № 6. – С. 30 - 34.
110. Филипович Л. О. Релігія і нація як об'єкти наукового дослідження / Л.О. Филипович // Релігія і нація в суспільному житті України і світу / [за ред. Л. Филипович]. – К.: Наукова Думка, 2006. – С. 8 - 37.
111. Филипович Л. Роль християнства в современных процессах культурной идентификации европейских народов. - / Л. Филипович // виступ на міжнародній конференції «Сакральні феномени: вчора і сьогодні», (29 листопада – 4 грудня, Закопане, Польща).

112. Филипович Л. Национальная идентичность в лабиринтах религиозной свободы / Л. Филипович // Религия в современном обществе. Матер. Международной конференции – М., 2009. – С. 219 – 226.
113. Фрейд З. Массовая психология и анализ человеческого Я // Я и Оно. Труды разных лет / З. Фрейд. – Тбилиси, 1991. – 489 с.
114. Фроссар А. Бог существует я его встретил [Электронный ресурс] / А. Фроссар // Символ. – 2004. – № 48. – Режим доступа: <http://www.krotov.info/library/21_f/fro/ssar_0.htm>
115. Фромм Э. Психоанализ и религия / Э. Фромм // Иметь или быть? – М.: Прогресс. – 1990. – С. 236.
116. Фукс-Хайнриц В. Биографический метод / В. Фукс-Хайнриц // Биографический метод: история, методология и практика / [под ред. Е. Мещеркиной, В. Семеновской]. – М.: Институт социологии РАН. 1994. – С. 11–41.
117. Хабермас Ю. Понятие индивидуальности / Ю. Хабермас // Вопросы философии. – 1989. – № 2. – С. 35 – 40.
118. Хайдеггер М. Идентичность и дифференциация / М. Хайдеггер // Бытие и время / М. Хайдеггер. – М.: Мысль, 1997. – С. 403.
119. Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности / С. Хантингтон. – М.: АСТ, 2004. – 635 с.
120. Хесле В. Кризис индивидуальной и коллективной идентичности / В. Хесле // Вопросы философии. – 1994. – № 10. – С. 113 – 123.
121. Християнство доби постмодерну / [за ред. А. М. Колодного]. – Відділення релігієзнавства Ін-ту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К.: Реферат, 2005. – 310 с.
122. Черенков М. Проблема релігійно-конфесійної ідентичності в Україні / М. Черенков // Ідентичність у сучасному вимірі: матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. – С. 319 – 321
123. Черенков М. Український евангелістський протестантизм: соціокультурні трансформації і проблема ідентичності: збірник / М. М. Черенков // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 7: Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, НПУ ім. М.П. Драгоманова: НПУ, 2007. – Вип. 11(21). – С. 87 – 91.
124. Черенков М. Трансформації соціально-богословської позиції сучасного українського евангельського протестантизму [Електронний ресурс] / М. Черенков. – Режим доступу : <http://prochurch.info/index.php/news/more/9070>.
125. Черенков М. Європейська Реформація та український евангельський протестантизм (генетико-типологічна спорідненість і ненаціонально-ідентифікаційні виміри) / Черенков М. М. – К., 2008. – 400 с.
126. Шевченко В. В. Роль релігії в ідентифікації українського народу і провідні тенденції церковно-релігійного розвитку сучасної України / В. В. Шевченко // Релігія та соціум. – 2008. – № 1. – С. 125 – 128.
127. Шюц А. Структура повсякденного мислення / А. Шюц // Социологические исследования. – 1988. – № 2. – С. 129 – 137.
128. Шюц А. О множественных реальностях / А. Шюц // Избранное: Мир, светящийся смыслом. – М., 2004. – С. 403.
129. Шюц А. Символ, реальность, общество / Шюц А. // Избранное: Мир, светящийся смыслом; [пер. с нем. и англ.]. – М.: РОССПЭН, 2004. – С. 456 – 432.
130. Шюц А. Размышления о проблеме релевантности // А. Шюц Избранное: Мир, светящийся смыслом. – М., 2004. – С. 384.
131. Юнг К. Психология и религия / К. Юнг // Юнг К. Архетип и символ. – М., 1991. – С. 101 – 134.

4.2. Підручники і навчальні посібники

1. История первобытного общества. Эпоха первобытной родовой общины. – М.: Наука, 1986. – 574 с.
2. История религии: в 2 т. / под. ред. И. Яблокова. – М.: Высшая школа, 2002. – Т.1. – 463 с.
3. История религии: в 2 т. / под. ред. И. Яблокова. – М.: Высшая школа, 2002. – Т. 2. – 639с.
4. Історія релігій в Україні / [за ред. А. Колодного]. – К.: Знання, 1999. – 735 с.
5. Яблоков И. Н. Основы теоретического религиоведения / Яблоков И. – М., 1994. – С. 166.
6. Яблоков И. Н. Религиоведение / Яблоков И. Н. – М.: Гардарики, 2000. – 536 с.

4.3. Хрестоматії

1. Белла Р. Религия как символическая модель, формирующая человеческий опыт / Р. Белла // Религия и общество: хрестоматия по социологии религии / [сост. В.И. Гараджа, Е.Д. Руткевич]. – М.: Аспект Пресс, 1996. – С. 190 – 193.
2. Бергер П. Религиозный опыт и традиция / П. Бергер // Религия и общество: хрестоматия по социологии религии / [сост. В.И. Гараджа, Е.Д. Руткевич]. – М.: Аспект Пресс, 1996. – С. 212 – 228.
3. Идентичность : хрестоматия / [сост. Л. Б. Шнейдер.] – М: Изд-во Московского психолого-социального ин-та; Воронеж: Издательство НПО «МОДЕК», 2003. – 272 с.
4. Классики мирового религиоведения: антология / [пер. с англ., нем., фр. ; сост. и общ. ред. А. Н. Красникова]. – М.: Канон, 1996. – Т. 1. – С. 44.
5. Контексты современности: актуальные проблемы общества и культуры в западной социальной теории: хрестоматия. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 2000. – 176 с.
6. Мид Дж. Интернализированные другие и самость // Американская социологическая мысль: тексты / [под ред. В.И. Добренькова]. – М.: Изд-во МГУ. – 1994. – С. 224 - 227.
7. Религиоведение: хрестоматия / [сост. и общ. ред. Н. Красникова]. – М.: Книжный дом «Университет», 2000. – 800 с.
8. Холл С. Проблема культурной идентичности и децентрация субъекта / С. Холл // Контексты современности – 1: актуальные проблемы общества и культуры в западной социальной теории: хрестоматия. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2000. – С. 169 – 174.
- 9.

4.4. Словники, довідники, енциклопедії.

1. Абушенко В. А. Идентичность / В. А. Абушенко // Философия: Всемирная Энциклопедия. – Минск: Харвест, 2001. – С. 382.
2. Релігієзнавчий словник / [за ред. А. Колодного, Б. Лобовика]. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

Система контролю та підсумкового оцінювання знань студентів

Система контролю та підсумкового оцінювання знань студентів при проведенні контрольних заходів з навчальної дисципліни передбачає стимулювання систематичної поточної навчальної та самостійної роботи студентів, підвищення об'єктивності оцінювання їх знань, запровадження здорової конкуренції між студентами у навчанні, виявлення і розвитку їх творчих здібностей.

Переклад підсумкової оцінки успішності студента з навчальної дисципліни в оцінку за національною шкалою та шкалою ECTS

Підсумкова оцінка успішності студента, (балів)	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS
96 – 100	5	A
91 – 95	5	B
81 – 90	4	C
71 – 80	4	D
56 – 70	3	E
50 – 55	2	FX
40 – 50	2	F

Визначення кількості балів роботи студента, навчальні заняття

Кількість балів, яку може отримати студент за відвідування лекцій

№ п/п	Умови отримання балів за кожну лекцію	Кількість балів
1	вчасно прийшов, дотримувався дисципліни, брав участь у лекції	5
2	запізнився, дотримувався дисципліни, брав участь у лекції	4
3	вчасно прийшов, не дотримувався дисципліни, не брав участь у лекції	3
4	вчасно прийшов, не дотримувався дисципліни, не брав участь у лекції	2
5	запізнився, не дотримувався дисципліни, не брав участь у лекції	1
6	не з'явився	0

Кількість балів, яку може отримати студент на лекціях за відповідь під час контрольного опитування

№	Умови отримання балів за кожну лекцію	Кількість балів
1	студент відповів на питання у повному обсязі, аргументовано та з прикладами	4

2	студент відповів на питання у достатньому обсязі, але у відповіді є недоліки	3
3	студент демонструє загальні знання за поставленим питанням або допустив небагато помилок у відповіді	2
4	студент демонструє поверхневе знання матеріалу або відповів на питання з багатьма помилками, або декількома грубими помилками	1
5	студент не відповів на питання або відповів з багатьма грубими помилками	0

Кількість балів, яку може отримати студент за написання конспекту

№ п/п	Умови отримання балів за написання конспекту	Кількість балів
1	2	3
1	Конспект студента відображає основні питання курсу лекції	10
2	Конспект студента відображає основні питання на більш ніж 90%	9
3	Конспект студента відображає основні питання на більш ніж 80%	8
4	Конспект студента відображає основні питання на більш ніж 70%	7
5	Конспект студента відображає основні питання на більш ніж 60%	6
6	Занотовано не більш ніж 50% основних питань курсу лекцій	5
7	Занотовано не більш ніж 40% основних питань курсу лекцій	4
8	Занотовано не більш ніж 30% основних питань курсу лекцій	3
9	Занотовано не більш ніж 20% основних питань курсу лекцій	2
10	Занотовано не більш ніж 10% основних питань курсу лекцій	1
11	Конспект відсутній	0

Загальна кількість балів за виконання написання конспекту становить 100 балів.

Самостійна робота

Кількість балів, яку може отримати студент за виконання самостійної роботи

№ п/п	Умови отримання балів за самостійну роботу	Кількість балів
1	2	3
1	робота виконана повністю, характеризується змістовністю і логічністю, сучасною текстологічною базою, враховується різноманітність існуючих підходів до питання, що розглядається, є особисте бачення його вирішення і грамотне його обґрунтування, розглянуті основні теоретичні положення, які співвіднесені з життєвими реаліями, визначена їх роль у житті суспільства і людини та конкретизована стосовно вибраної сфери діяльності	10
2	при виконанні роботи демонструється бездоганне вирішення питання, що розглядається, але допускається невеликий недолік, який не впливає на його суть і який у підсумку виправляється самим студентом	9
3	робота має одиничні неістотні недоліки, що самостійно виправляються студентом по зауваженню викладача	8

Продовження таблиці

4	при виконанні роботи виявлено вміння оперувати теоретичним матеріалом, проте є незначні помилки і недоліки при підведенні підсумку роботи, її оформлені	7
5	демонструється наявність основних теоретичних знань у вирішенні питань роботи, але порушується послідовність у їх викладенні	6
6	при розгляді питання допускаються істотні грубі помилки, однак, у наявності володіння переважно обов'язковими знаннями, передбаченими програмою	5
7	робота обмежується не зовсім змістовно розглянутими теоретичними положеннями	4
8	є певне, але ще не зовсім усвідомлене, знання питань, що розглядаються, відчуваються значні труднощі у визначенні зв'язку теорії і практики	3
9	є істотні недоліки у відповіді на питання, допускаються багатоманітні грубі помилки в процесі оперування поняттями предметної області дисципліни	2
10	зроблена спроба відповіді на питання, але відповідь неповна	1
11	робота не виконана, або виконана невірно	0

